

Una gran sàtira medieval de la banca

La Taula de Canvis i Depòsits de la Clutat de València. Els bancs catalans medievals eren anomenats *taules de canvi*.

Bernat Metge va satiritzar els banquers del seu temps perquè en una època que els alquimistes pretenien convertir el plom en or ells convertien l'or en plom, i els que els deixaven diners per fer-los créixer en comptes de sous rebien “bon amor”, és a dir, bones paraules.

Ho va fer en una de les seves primeres obres, el relat en vers al·legòric *Llibre de Fortuna i Prudència* (1381), i ara quedarà més clar —gràcies a la nova edició crítica publicada pel filòleg Lluís Cabré, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, a “Els Nostres Clàssics” de l'editorial Barcino— que quan el funcionari de la cancelleria de l'infant Joan, fill de Pere III el Cerimoniós, i futur Joan I, criticava els banquers, pensava en un cas concret: pensava en la taula de canvi de Pere des Caus i el seu gendre Andreu d'Olivella, protagonistes de la més

La més important crisi bancària catalana de l'edat mitjana és darrere la primera gran obra de Bernat Metge, el relat en vers ‘Llibre de Fortuna i Prudència’. La història econòmica, política i cultural del segle XIV català emmarca l'estudi que acompanya la nova edició crítica del llibre, publicada per Barcino a cura del filòleg Lluís Cabré.

important fallida bancària de la Corona d'Aragó i origen de la més greu crisi del sistema financer català.

Pere des Caus i Andreu d'Olivella eren els principals prestadors de la monarquia, i van petar perquè no van poder sostenir el deute reial. En el mo-

ment de fer fallida, a principi del 1381, el rei Pere els devia la fabulosa suma de 264.000 lliures i el primogènit Joan, al servei del qual treballava Bernat Metge, més de 50.000.

No cal descartar, diu Lluís Cabré, que Metge estigués directament invo-

lucrat en el daltabaix financer, d'acord amb les acusacions que li feren anys després i de les quals es va haver de defensar amb la seva millor contribució a la literatura catalana, *Lo Somni*.

Com recorda Cabré, es ben sabut –gràcies a Martí de Riquer– que Metge cobrava per sobre del seu càrrec i rebia donacions extraordinàries de l'infant Joan. I aquesta font d'ingressos per força depenia indirectament del finançament a través dels préstecs de la taula de canvi.

Vicens Vives situa la fallida de la taula de canvi en l'inici de la decadència de l'economia medieval catalana. Les causes de la fallida són complexes. Hi van intervenir la crisi internacional, la disminució dels ingressos procedents de Mallorca i la interrupció dels crèdits a la taula per part d'uns altres prestadors.

La raó immediata va ser l'acord del rei Pere el Cerimoniós de tancar la taula i deixar que s'enfonsés. L'alternativa era vendre patrimoni reial per aconseguir liquiditat i satisfer així els creditors que havien finançat el banc. Sembla que l'infant Joan n'era partidari, però s'hi oposaren personatges influents de la cort, la ciutat i el rei mateix.

La caiguda en desgràcia dels dos canvistes va culminar l'octubre de 1383, quan hom els retirà el salconduit que els protegia. Després d'una ordre de segrest dels béns i les persones, els canvistes es van refugiar al convent dels franciscans.

La Fortuna, embellida pels escultors, va ser satiritzada per Bernat Metge quan era al servei de l'infant Joan, futur rei Joan I, fill de Pere II el Cerimoniós.

L'edició de Lluís Cabré es beneficia dels estudis fets aquests darrers anys pels filòlegs medievalistes sobre la vida i l'obra de Bernat Metge, i també dels dedicats pels historiadors a la fallida de la taula de canvi, en especial els de Gaspar Feliu.

D'una altra banda, Lluís Cabré descobreix noves fonts de l'obra. Això permet de constatar que l'escriptor era més culte que no semblava, i més atent a la literatura universal. Finalment, el filòleg ha examinat de nou els dos manuscrits i l'edició del text ha resultat més afinada.

Bernat, narrador i protagonista del *Llibre de Fortuna i Prudència*, es presenta com un home angoixat i pres per la desgràcia, la *ventura* del qual servirà d'avertiment a aquells qui confien en els béns mundans o de la Fortuna.

La fallida dels bancs barcelonins sembla un bon pretext, pensa Cabré, per a expressar el lament contra la Fortuna adversa i mostrar-se d'entrada, en l'estela de Boeci, com un home "molt ocupats/ d'alcuns affers qui m'an portatz/ en tal perill d'on cuyt morir".

Al relat, l'autor sent un dolor estrany al pit i, per alleujar-lo, decideix de

Amics d'Els Clàssics

El dimecres 15 de setembre, a les 20 h, l'Editorial Barcino, segell editorial de la Fundació Lluís Carulla, presentarà al Parc de la Ciutadella de Barcelona el grup Amics d'Els Clàssics, una plataforma de nova creació que vol promoure els clàssics medievals catalans i difondre'n la lectura. L'acte serà presidit per Montserrat Carulla, presidenta de la Fundació Lluís Carulla; Carles Duarte, director de la Fundació; i Joan Santanach, coordinador de l'Editorial Barcino.

En el transcurs de l'acte, diverses personalitats vinculades al món de la cultura faran una lectura dels clàssics medievals catalans. Hi participaran la cuinera Carme Rusalleda, l'ex-president Jordi Pujol, el president del Parlament, Ernest Benach, els periodistes Xavier Graset i

Josep Cuní, l'ex-conseller de Cultura Ferran Mascarell, el director de l'Institut Ramon Llull, Josep Bargalló, l'escriptor Màrius Serra, el publicista Lluís Bassat i la presidenta d'Òmnium Cultural, Muriel Casals. L'activitat forma part de la 28a Setmana del Llibre en Català, que se celebra del 10 al 19 de setembre a Barcelona, Lleida, Girona i Sant Cugat del Vallès.

Amb aquesta iniciativa, Barcino vol encomanar la passió pels clàssics a tots els públics. Aquells que s'hi adhereixin coneixeran els autors, títols i edicions més universals de la literatura catalana, rebran regularment notícies de les novetats d'obres clàssiques publicades per Barcino i seran informats de xerrades, presentacions, lectures i taules rodones. A més, gaudiran de descomptes i promocions.

Diògenes és un dels personatges ocults del *Llibre de Fortuna i Prudència* de Bernat Metge. I Boeci –aquí retratat en un manuscrit italià del 1385 de *La consolació de la filosofia*–, una de les fonts utilitzades per l'autor.

passejar fins al port de Barcelona. Allí es troba amb un vell amb aspecte de captaire que rebutja la caritat i defensa la seva pobresa. El vell enreda Bernat perquè pugui en una barca i l'avia mar endins fins que toca terra a l'illa de Fortuna. Fortuna es presenta i Bernat li atribueix la culpa de l'adversitat present. A continuació hi ha un debat encès entre tots dos personatges que acaba amb l'expulsió de Bernat. Llavors apareix la dama Prudència, que el farà creure en la providència, i amb aquesta fe torna a casa.

Darrere d'aquest argument hi ha diverses fonts, descobertes i valorades amb el pas dels anys, com el *De consolacione Philosophiae* de Boeci, el *Roman de la Rose* de Jean de Meun o *La Faula* de Guillem de Torroella. Lluís Cabré les comenta totes, i hi aporta noves interpretacions i consideracions.

A les fonts ja conegudes, n'hi afegeix més. Fins i tot apunta que hi ha el primer ressò literari de l'*Inferno* de Dante.

Bernat Metge, argumenta Cabré, tenia una base de lectures escolars en llatí de resultes de la seva instrucció com a notari protegit pel seu padastre Ferrer Saiol. A més, coneixia la tradició poètica cortesana, és a dir, la poesia trobadoresca. "La notable cultura literària de Metge està al dia", conclou Cabré.

El filòleg també indica que l'enigmàtic i estrafolari vell que motiva el

viatge a l'illa de Fortuna és una figuració de Diògenes el Cínic procedent de les anècdotes més habituals en les compilacions medievals i possiblement inspirada en la sàtira XIV de Juvenal i la represa de l'*exemplum* de Diògenes al *Roman de la Rose*.

De l'ús que Bernat Metge fa de les seves lectures utilitzades, Lluís Cabré en dedueix que no es limita pas a deixar-hi una referència erudita, sinó que les reelabora a fons, bo i portant l'aigua al seu molí. Molts dels textos i recursos retòrics i literaris manllevats, molts dels temes tractats anteriorment per uns altres autors, estan dissimulats per la creativa reescriptura de l'autor.

Lluís Cabré pensa que l'autor s'ha situat en el terreny de la sàtira, no en el de la paròdia, i això el fa més subtil. La Fortuna és una creació dels homes, subjectes a la cobdícia. I la desgràcia del protagonista resulta de la manca de diners.

És un text més complex que una paròdia de l'obra de Boeci, però no hi falta l'humor. L'humor procedeix d'una sàtira que inclou el protagonista –aparent *alter ego* de l'autor– i a través del punt de vista de Bernat, el personatge que hauria de ser-li exemplar (Diògenes), retratat com un vell estrafolari, i la grotesca figura de l'enemiga Fortuna.

No per això el text deixa de criticar l'entorn: els banquers abusius i la gent

que els lloava falsament, els falsos amics, la hipocresia social. I no per això deixa d'introduir dubtes raonats sobre la justícia del món, polemitzant amb Prudència.

La sàtira fa Metge corrosiu i humorístic alhora: malgrat la teologia, deu pensar, ens trobem amb l'experiència quan tornem a casa, el mateix pragmatisme que observem al final de la sàtira XIV de Juvenal. S'hi critica l'avarícia, es contraposa a l'exemple de Diògenes, però al capdavall es dona a entendre que l'interlocutor inevitablement continuarà desitjant bastant més que un model d'austeritat.

L'obra és una sàtira, diu Cabré, que podia ser llegida com a ficció d'entreteniment cortesà. Els referents de l'obra eren textos de moda a la cort del seu temps, i Metge els sap adaptar al català amb naturalitat.

De la producció anterior a *Lo Somni*, el *Llibre de Fortuna i Prudència*, considera Cabré, és el seu text més ambiciós i potser no havia estat prou apreciat, fins ara. "Bernat Metge –diu Cabré– es mostra molt hàbil adaptant en català les fonts llatines, recreant-les; no es limita a traduir-les. L'obra demostra que Bernat Metge no va ser només un bon prosista, sinó un bon escriptor en vers, un bon narrador en vers, cosa que no ha estat prou indicada".

Lluís Bonada